

Straipsniai

LITERATŪRA IR TEOLOGIJA: DIALOGO GALIMYBĖS

Ernesta Juknytė

Vilniaus universiteto
Lietuvių literatūros katedros
doktorantė

Šiame straipsnyje pristatomos ir analizuojamos literatūros ir teologijos santykio galimybes aktualizuojančios koncepcijos. Didžiausias dėmesys čia skiriamas moderniajai epochai, kurioje išryškėjo sąmoninga (jei ir tiesiogiai neįvardyta) literatūros ir teologijos santykio refleksija, itin intensyvus ir konceptualus atvirumas šiam dialogui. Straipsnyje aptariami filosofijos ir teologijos, filosofinės teologijos ir religinės filosofijos santykio aspektai išplečia literatūros ir teologijos santykio svarstymų lauką, padeda geriau suvokti paties santykio prigimtį, atsakyti į klausimus, kodėl aptarimui pasirinkami tie, o ne kiti konceptai, leidžia suprasti, kodėl šiam svarstymui tokia aktuali ir svarbi hermeneutinė žiūra. Bendroji literatūros ir teologijos santykio perspektyva – dialogo filosofija – straipsnyje konkretizuojama, iškeliant tokias sąvokas kaip įdabartinimas, demitologizacija, provokacija, etc. Jos visos suvokiamos kaip vienos iš galimų literatūros ir teologijos santykio formų, pasirodančių estetinėje plotmėje. Galimybių sąvoka leidžia šias sąvokas traktuoti ne kaip nekintančias duotybes, bet kaip ryškiausias dėmenis, iškilusius skaitant teorinę literatūrą.

Įvadas

Šis straipsnis, gilinantis į literatūros ir teologijos santykio problematiką, klostėsi kaip tam tikras aplinkkelis, kai problema imama skleisti iš pakankamai tolimo žiūros taško. Istorinės perspektyvos, galbūt labiausiai ir motyvuojančios tokį šio teksto rašymo apibūdinimą, apmąstymo reikalingumą inspiravo Arūno Sverdiolo mintis, nusakanti tokios perspektyvos svarbą: „istoriškai reflektuodami aptinkame šaknis, vis dar maitinančias mūsų mąstymą.“¹ Tad istorinė

literatūros ir teologijos santykio raida pasirodo tekste, norint atskleisti šios problematikos nuolatini aktualumą, jos beveik nepertraukiamą funkcionavimą kultūrinėje erdvėje. Taip pat, sekant šio santykio raidos trajektoriją, atpažįstant jo sklaidą ir pokyčius skirtingose istorinėse epochose, mėginama ne tik juos aprašyti, bet ir kelti prielaidas, ar šie pokyčiai galėjo turėti įtakos moderniaisiais laikais formuluojamoms ir aktualizuojamoms šio santykio apibrėžtims.

Istorinė prieiga leido pamatyti, kad literatūros ir teologijos santykis patyrė labai ilgą ir sudėtingą vystymosi kelią. Užsimezges dar ankstyvojoje krikščionybėje, keičiantis epochoms, šis santykis kaskart vis iš naujo reflektuojamas, at-

¹ Arūnas Sverdiolas, *Steigtis ir sauga*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, 240.

liepiant vieno ar kito laikotarpio dvasiai, permelkiamas būtent to laikotarpio pasaulėžiūros bruožų. Kintantys estetiški principai, religinės perspektyvos išplėtimas ar susiaurinimas sąlygojo literatūros ir teologijos suartėjimo ir skirties etapus. Šiame straipsnyje pastarieji bus aptariami tik fragmentiškai, visą dėmesį koncentruojant į moderniąją epochą, kuri šį santykį apmąstė itin intensyviai bei conceptualiai. Būtent šioje epochoje suformuojama pati bendriausia literatūros ir teologijos santykio perspektyva – dialogo filosofija – kuri tampa pradmens tašku, ieškant konkrečių šio santykio apraiškų estetinėje plotmėje. Tačiau į šio straipsnio akiratį patenka tik teorinių santykio sklaidos galimybių aptarimas. Šių galimybių laukas formuojamas telkiant ir analizuojant skirtingas įvairių kultūros sričių tyrinėtojų pateiktas santykio apibrėžtis. Pavadinime iškelta ir straipsnyje vis pasirodanti santykio galimybių sąvoka nurodo į tai, kad čia nesiekama išsamiai apžvelgti visų, šios problematikos laukui priklausančių, aspektų. Apsiribojama tik tais, kurie pasirodė ir skleidėsi, gilinantis į vokiečių kultūrologinį, literatūrologinį ir teologinį kontekstą. Tiesa, šis kontekstas plečiamas papildant jį vienu kitu ne vokiečių autoriumi (plg. Paul Ricoeur, Gediminas Mikelaitytis). Tačiau ir pastarųjų koncepcija pristatoma ne tiek kaip atskiros mąstymo sistemos. Tarp jų ir vokiškosios tradicijos bandoma atpažinti tam tikrus sąsambius, analogijas, ta pačia kryptimi judančios minties persipynimus, atspalvius ir niansus. Galimybių sąvoka, pradėjus gilintis į literatūros ir teologijos santykio problematiką, pasirodė ne taip stipriai suvaržanti, atvira negalutiniam žinojimui, leidžianti laisviau varijuoti ją skleidžiančiomis teorinėmis pozicijomis. Ši sąvoka leidžia aktualizuojamas santykio apibrėžtis pristatyti ne kaip sustaba-

rėjusias ir nekintančias duotybes, bet kaip ryškiausius dėmenis, iškilusius skaitant ir analizuojant teorinius tekstus.

Skirties ir suartėjimo momentai

Literatūros ir teologijos santykio problematika iškyla jau krikščionybės ištakose. Fragmentiškai peržvelgę kultūros istorijos periodus ir įtraukę mums rūpimą dalyką į platesnį kultūros ir religijos santykio lauką, galime išskirti du poliarinius literatūros ir teologijos dialogo variantus, kurie skirtingai buvo įgyvendinami istorijoje. Pirmasis variantas – tai santykinės darnos epochos, kurių geriausias pavyzdys galima sakyti, yra viduramžiai. Be abejo, vargu ar galima viduramžiais funkcionavusį teologijos santykį su kitomis kultūros sritimis apibūdinti tomis dialogiškumo kategorijomis, kurias vėlesniais laikais svarstys dialogo filosofijos autoriai. Tačiau, turėdami galvoje konkrečių Viduramžių mąstytojų veikalus, galime sakyti, kad pozityvaus ir prasmingo teologijos dialogo su literatūra, ir atvirkščiai, tikrai būta.

Apibūdinę Viduramžius kaip klasikinę krikščioniškosios kultūros epochą, turėtume aptarti ir antrąjį santykio variantą, kuris pažymėtas krizės ženklu. Sverdiolas sako, kad jis bene ryškiausias Sørenio Kierkegaardo religijos apmąstyme, kur „tikėjimas pasidaro protui absoliučiai nepriimtiniu absurdu“². Tačiau svarbu prisiminti, kad iki Kierkegaardo dar buvo Švietimo epocha, iškėlus visokeriopą proto emancipaciją ir atmetusi bet kokius prietarus, tradicijas bei autoritetus. Religija ir kultūra ar teologija ir literatūra negalėjo užmegzti vaisingo dialogo, nes apreikštosios religijos turinys ir jos ins-

² Arūnas Sverdiolas, *Aiškinimo ratas. Hermeneutinės filosofijos studijos* – 2, Vilnius: Strofa, 2003, 240.

titucijos laikomi tik prietarų, baimės ir tamsumo vaisiais. Tačiau proto pergalė prieš prietarus buvo tik tariama. Mūsų išvalgai pagrįsti svarbus atrodo Walterio Muschgo teiginys, kad „per patį sekularizacijos įkarštį, kai pažangios jėgos manė kautynes jau laimėjusias, vėl pabudo ir švento, aukštybių apšviesto, apie dangiškus dalykus kalbančio poezijos meno ilgesys“³.

Romantizmo epocha tiek savo teoriniais svarstymais, tiek menine kūryba dar labiau suaktualino literatūros ir religijos santykį. Friedrichas Hölderlinas straipsnyje „Apie religiją“ teigė, jog visos religijos iš esmės esančios poetinės prigimties, o poetinė kūryba – ne kas kita, kaip „mitinis“ pagrindinių religinių santykių vaizdavimas. Williamas Blake’as, Persis Baisas Shellis, Novalis, Fransua Rene de Chateaubriandas savita stilistika kalbėjo apie religines patirtis, dieviškumo pajautas.

Reziumuojant tai, kas buvo pasakyta, matome, kad literatūros ir teologijos santykio raida žymi suartėjimo ir nuotolio momentai. Tačiau net ir pastarieji galėtų būti traktuojami kaip veiksniai, turėję įtakos vėlesniam šių dviejų diskursų suartėjimui. Kalbėdami apie Švietimo epochą teigėme, kad tai nebuvo palanki terpė vaisingam kultūros ir religijos ar literatūros ir teologijos dialogui užsimegšti ir plėtotis. Vis tik šių sričių ryšys funkcionavo. Švietimo epochos mąstytojas Baruchas Spinoza „Teologiniame politiniame traktate“ kėlė sau uždavinį kritiškai iširti Bibliją pasitelkus tikrai bendruosius mokslinio tyrimo principus ir metodą, „nesiskiriantį nuo gamtos aiškinimo metodo“. Filosofas paneigia Biblijos, kaip Šventraščio, autoritetą, tačiau, nepaisant to, Ji tampa jo tyrimo objektu. Taigi matome, kad, plintant racionalizmo idė-

joms, religinė plotmė, o sykiu ir teologija, vis tik nepradingsta iš tyrinėjimų akiračio. Mokslo skverbimasis į specifines teologijos problemas, kai Biblija imama aiškinti nebe kaip Šventraštis, bet kaip istorinis dokumentas, epochos liudijimas, viena vertus, galėtų būti traktuojamas kaip negatyvus, su dialogiškumu nieko bendra neturintis procesas. Tačiau ar negalėtų šis, iš pirmo žvilgsnio dialoginį santykį naikinantį veiksnys, tapti impulsu pozityvių, naujų religijos ir kultūros susitikimo etapą žyminčių procesų plėtotei. Ši prielaida kyla mąstant apie tai, kad Biblijos egzegezės problemišumą didino ne tik stiprėjantis mokslinis mąstymas, bet ir kitas veiksnys – istorizmas. Vystosi tendencija, kad Biblijos teksto supratimas – nuolatinė problema, kurią sąlygoja istorijos vyksmas, nuolatinis laiko tarpo tarp teksto parašymo ir jo skaitymo epochų didėjimas, kad, norint suprasti tekstą, reikia versti jį į dabarties kalbą. Sekdami religijos ar teologijos ir kultūros santykių kaitos momentus, galėtume sakyti, kad istorinės sąmonės išaugimas iš tiesų tampa pozityviu vyksmu, mat ji inspiruoja tokios mąstymo tradicijos atsiradimą, kuriai supratimo ir nuotolio tarp skirtingų epochų, kuriose parašomas ir skaitomas vienoks ar kitoks tekstas, įveika tampa esmine problema. O pastaroji, savo ruožtu, sukelia intensyvesnę filosofų, teologų ir kultūrologų atvertį šiam dialogui, taip pat sąmoningesnę teologijos ir kitų kultūros sričių santykio refleksiją. Akivaizdus ir mums ypač svarbus (dėl teologinio diskurso pritaikomumo) tokios atverties paliudijimas galėtų būti pastoracinės konstitucijos apie Bažnyčią šiuolaikiniam pasaulyje *Gaudium et spes* suformuluota nuostata, kad „Bažnyčia visuomet privalo ištyrinėti laiko ženklus ir aiškinti juos Evangelijos šviesoje. Ji daro tai, idant galėtų kiekvienai kartai pritaikytu būdu atsakyti į amžinuosius žmo-

³ Walter Muschg, „Tragiškoji literatūros istorija“, *Metai 11*, 1997, 116.

nių keliamus dabartinio ir būsimąjo gyvenimo prasmės bei jų tarpusavio ryšio klausimus. Tad reikia pažinti ir suprasti mūsų gyvenamąjį pasaulį, jo viltis bei troškimus ir dažnai dramatišką jo pobūdį⁴.

Gyviausią, įvairiomis formomis pasireiškiančią šio santykio apmąstymą galime pastebėti modernizmo epochoje. Literatūros ir teologijos susitikimas šiuo laikotarpiu atveriamas į mąstymo lauką įtraukiant keletą esminių, modernizmo epochą apibūdinančių bruožų, kurie įvardijami sinkretiškumo, pliuralizmo ar polifoniškumo sąvokomis. Pliuralistinę perspektyvą modernizmas pasirenka kaip savo epistemologiją, atskleidamas tai, „ką jis laikė tikruoju vieningos, nors ir sudėtingos tikrovės prigimties pagrindu, mat modernistinę plotmę reprezentuojantys autoriai teigė, kad žmonės yra priversti gyventi egzistencinio susiskaldymo būklėje, siekdami išsigelbėti iš jos“⁵. Noras įveikti susiskaldymą, suderinti išsklaidytą egzistencinę tapatybę stipriau nei bet kada aktualizuoja tas mąstymo tendencijas, kurios skelbia ne radikalų skirtingų plotmių atsietumo principą, bet, priešingai, tų plotmių, neeliminuojančių jų autonomiškumo, susitikimo galimybę. Sakydami, kad šios tendencijos yra aktualizuojamos, turime omenyje tai, kad jos nėra visiškai naujos, pagimdytos būtent modernizmo epistemos. Jų šaknys, kaip matėme trumpai apžvelgę istorinę religijos ir kultūros laukų santykio raidą, glūdi ir ankstesniuose amžiuose. Tačiau faktas, kad būtent modernizmo epochoje prasideda itin intensyvi ir konceptuali tokio santykio refleksija, mums leidžia teigti, kad būtent modernistinė žiūra darė įtaką dialogo principo, iškėlusio tarpasmeninį

⁴ II Vatikano susirinkimo nutarimai, Vilnius: Aidai, 2001, 300.

⁵ Jeremy Hawthorn, *Moderniosios literatūros teorijos žinytas*, Vilnius: Tyto alba, 1998, 201.

(intersubjektinį) santykį, kurio pagrindas ne maštantis Aš, bet *Tarp* sfera, nukreiptumas į *Kitą*, pagarbus įsiklausymas į *Kitą*, susiformavimui. Algis Mickūnas, kalbėdamas apie dialogo principą, pabrėžė, kad pastarasis esti vienas svarbiausių dabarties įvykių⁶. Anot filosofo, įvairūs diskursai atsisako hermetinės pozicijos ir kreipiasi į kitus diskursus tam, kad sustiprintų savo pačių gyvybingumą. Kreipimasi į kitą Mickūnas laiko vienu svarbiausiu ir pamatiškiausiu filosofiniu ir netgi moksliniu mūsų tradicijos klausimu⁷. Kaip vieną iš kreipimosi variantų, Mickūnas nurodo religijos dialogą su įvairiais humanitariniais diskursais. Taigi mums rūpima literatūros *ir*⁸ teologijos (kaip religinės disciplinos) santykio problematika iškyla kaip viena iš dialoginio principo paradigmu (*išryškinta* – E. J.).

Literatūros ir teologijos santykiui nusakyti ypač svarbios literatūros ir filosofijos bei teologijos ir filosofijos santykį aktualizuojančios koncepcijos. Atsiremami į Hanso–Georgo Gadamerio svarstymus apie filosofiją ir literatūrą, visas tris paradigmas suvokiame ir maštome hermeneutinio horizonto erdvėje. Šioje erdvėje literatūra, teologija ar filosofija ir jų aiškinimas

⁶ Algis Mickūnas, „Dialogo sritis“, *Baltos lankos* 11, 1999, 224.

⁷ Samprata, jog žmogus gali realizuoti save tik per santykį su kitais, ateina iš antikinės tradicijos. Platono „Puotoje“ ši samprata aiškinama erotiškumo plotmėje. Vyras ir moteris čia suvokiami ne kaip pavienės, atskiros būtybės, bet kaip aukštesnės vienybės dalys, ir abu eroso sukuriami pasiekti šią vienybę. Pavienė, atskira būtybė netgi negali būti laikoma tikru žmogumi. Tik erotiniame santykiyje su kitu žmogus gali būti galutinai išbaigtas (Platonas, *Puota*, Vilnius: Aidai, 2001, 26).

⁸ M. Heideggerio filosofijoje jungtukas *ir* implikuoja santykio būvį: „ir“ reiškia būties, kaip apdairiai besirūpinančios būties–pasaulyje vienodumą. „Su“ ir „ir“ turi būti suprastai ne objektiškai, o egzistencialiai. Šios ir–su–būnančios būties pasaulyje dėka pasaulis visada jau yra toks, kokį aš turiu kartu su kitais“ (Martynas Heidegeris, *Rinkiniai raštai*, Vilnius: Mintis, 1992, 69).

⁹ Sverdiolas, 2003, 295.

bei suvokimas galėtų būti suprantamas kaip dialogas, kaip Gadamerio aprašytas pokalbis. Sverdiolas yra pastebėjęs, kad į hermeneutiką „neretai kreipiasi įvairūs dabartiniai humanitariniai mokslai, ieškodami filosofinio pamato. Hermeneutinėje filosofijoje naujų sąvokinių priemonių tikėjimui grįšti ieško ir religiniai mąstytojai. Daugelį hermeneutinės filosofijos svarstomų temų ir jos metodologinių principų tiesiogiai ar netiesiogiai perima konfesiniai filosofai“⁹. Matome, kad filosofas tiesiogiai neįvardija dialogo ar pokalbio situacijos, kurią inicijuoja hermeneutinė žiūra, bet būtent pastarąją laiko jungtimi, susiejiančia skirtingus diskursus. Šiuo atveju mums reikšminga ir Paulio Ricoeuro hermeneutinė koncepcija. Šis prancūzų filosofas, konceptualiai derinę ir siejęs skirtingus diskursus, teologines ir filosofines sąvokas taip pat reflektuoja greta. Ricoeurui negalimas teologijos ir filosofijos atsietumas. Teologinės ir filosofinės epistemos inspiruotos prasmės filosofo suvokiamos kaip transparentiškos, t. y. tokios, kai aiškinant vieną kita pasiremiamas. Teologinei paradigmai itin aktualią blogio problematiką filosofas grindžia simbolio teorija. Siekdamas jos svarstymą padaryti pačios filosofijos pagrindu, Ricoeuras, priklauso plačiai paplitusiai tendencijai, aiškinti pamatinius religijos reiškinius kaip simbolizavimą: „Adomo simbolis, kaip ir visi kiti simboliai, priklauso filosofinei antropologijai. Jo priklausymą teologijai nulemia ne jo paties struktūra, o santykis su žmogaus *par excellence* – Jėzaus Kristaus ‚įvykiu‘ ir ‚atėjimu‘. Aš manau, kad nė vienas simbolis, kuris atveria ir atskleidžia tiesą apie žmogų, nėra svetimas filosofinei refleksijai. Taigi nemanau, kad ir pirmapradės nuodėmės sąvoka – tai tema, kuri yra už filosofijos ribų [...]“¹⁰. Tokia savo pozicija

⁹ Paul Ricoeur, *Egzistencija ir hermeneutika*, Vilnius: Baltos lankos, 2001, 57.

Ricoeuras susišaukia su daugelio šių dienų kultūrologų nuostata, teigiančia, kad, norint mąstymu perprasti visą žmogiškąją egzistenciją, į filosofijos horizontą būtina įtraukti religijos reiškinį, nes pastarasis esti viena pamatinių žmogiškosios egzistencijos struktūrų.

Literatūros ir teologijos santykiui pagrįsti šis filosofijos ir teologijos artimumas mums, be abejo, labai svarbus. Tačiau toks jų neperskiriamumas, apie kokį kalba Ricoeuras, lieka atvira problema, turint galvoje ne tik Martino Heideggerio pagilintą perskyrą tarp šių diskursų¹¹, bet ir mums rūpimą dialogiškumo sampratą. Kyla klausimas, ar toks atskirų sričių suliejimas nepanaikina dialogo filosofijoje aktualizuojamo dialogo dalyvių autonomiškumo? Svarstant šį klausimą, protestantų teologo Rudolfo Bultmanno pozicija iš pirmo žvilgsnio iškyla kaip alternatyva Ricoeuro mąstymui. Bultmannas taip pat akcentavo filosofijos ir teologijos artimumą viena kitai: savo egzegezės teoriją jis kilidino iš Heideggerio filosofijos ir teigė, kad jo tikslas yra interpretuoti mitologinius Biblijos teiginius žmogiškosios egzistencijos sąvokomis¹². Tačiau Bultmanno pozicija mums atrodo parankesnė, mat teologas įžvelgė ribą, atskiriančią teologiją ir (egzistencinę) filosofiją. Ši riba – žmogaus apsisprendimas autentiškos būties at-

¹¹ M. Heideggeris pasakymą „krikščioniškoji filosofija“ laikė tolygų pasakymui „medinė geležis“, t. y. beprasmiu žodžių junginiu. Perskyrą tarp dviejų diskursų filosofas nubrėžė, mąstydamas apie jų tyrinėjimo sritį. Filosofijos uždavinį M. Heideggeris pirmiausia siejo su pastanga apmąstyti bet kokio prasminio turinio galimybės sąlygas. Tokiu atveju filosofijos tyrinėjimo sritis ir metodas nėra apibrėžti ir įvardijami. O teologija, anot filosofo, priešingai, nei filosofija, turi konkrečią tyrinėjimo sritį ir metodą (Martin Heidegger, „Phänomenologie und Theologie“, *Wegmarken*, Gesamtausgabe, Bd. 9. Frankfurt a. M.: Vittorio Klostermann, 1976).

¹² Рудольф Бултъман, *Избранное: Вера и понимание*, Москва: Росспэнб, 2004.

žvilgiu. Egzistencinė filosofija perėjimą nuo neautentiško prie autentiško egzistavimo laikė žmogaus apsisprendimo reikalu, tuo tarpu Bultmannas teigė, kad žmogus nedisponuoja tokia apsisprendimo laisve. Žmogaus autentiškai egzistencijai įgyvendinti būtinas dieviškasis aktas: tik tikėjimas Kristumi, Dievo sūnumi, leidžia steigti savo žmogaus būtį. Nuo šio Bultmanno teiginio sugrįžkime prie Ricoeuro. Turėdami galvoje Bultmanno poziciją, negalime nepastebėti slypinčio Ricoeuro mintijimo paradokso: regis, labai aiškiai pasisakydamas prieš teologijos ir filosofijos skirtį: „aš nesutinku su tuo kompetencijų atskyrimu“¹³, jis vis dėlto panašiai kaip ir Bultmannas atskiria jas skirties riba laikydamas Kristaus figūrą. Būtent pastaroji leidžia suvokti teologiją, lyginant ją su filosofija, kaip konkretesnę diskursą.

Bultmanno ir Ricoeuro pozicijų susitikimas, pagrįstas Kristaus figūros aktualizacija, mus dar kartą sugrąžina prie Heideggerio nubrėžtos skirties tarp filosofijos ir teologijos. Juk šios skirties pagrindu filosofas taip pat laikė Kristaus figūrą ir teigė, kad tikėjimas Juo – nukryžiuotu Dievu – pagrindžia teologijos, kaip sąvokinės tikėjimo egzistencijos, saviinterpretacijos turinį. Tačiau, galvojant apie modernumo epochai tokį svarbų skirtingų diskursų suartinimą, vertėtų prisiminti, kad ir Heideggeris išvelgė bendrą, filosofiją ir teologiją siejantį horizontą. Tai ontologinis matmuo, nukreiptumas į egzistencinę plotmę. Jei filosofijos ir teologijos artumas būtų esminis mūsų svarstymų klausimas, tuomet, be abejo, reiktų aptarti, koks yra tas teologijos egzistencinis matmuo ir kodėl jis skiriasi nuo filosofinės štai–būties. Tačiau šiuo atveju užteks tik pasakyti, kad po Heideggerio per-

skyros būtent egzistencinė kryptis yra tai, kas įgalina lyginti filosofijos ir teologijos diskursus.

Toliau plėtojant literatūros ir teologijos santykio problematiką, metodologiškai mums parankios ir Ricoeuro aktualizuotos istorijos bei praeities apibrėžtys. Istorija filosofo suvokiama kaip praeities tyrimas pagal dokumentuose paliktus pėdsakus. Tačiau tyrimas Ricoeurui nėra tapatus praeities atgaivinimui. Tai veikiau jos perkūrimas arba perrašymas. Kiekviena istorija, Ricoeuro nuomone, susideda iš skirtingų jėgų, tendencijų, anoniminių ir kolektyvinių reikšmių, tad jam priimtinesnė tampa ne istorijos, bet istorijų, kaip tarpusavyje komunikuojančių sąmonių, tendencija¹⁴. Tad ir Biblija kaip istorinis dokumentas tampa tokių sąmonių susitikimo lauku. Aktualizuodamas hermeneutinę tradiciją ir iškeldamas interpretacijų konflikto koncepciją Ricoeuras prabyla apie Biblijos reikšmių horizonto išplėtimo galimybę: „[...] Rašto protas savaip pasitelkia visus kultūros įrankius: literatūrinius ir retorinius, filosofinius ir mistinius. Interpretuojant Raštą, išplečiama jo šventoji prasmė, o kartu į šį protą įtraukiamą likusi pasaulietinė kultūra. Tada Raštas nustoja buvęs ribotu kultūrinio objektu: tekstų aiškinimas ir paslapčių tyrimas sutampa. Hermeneutika siekia, kad šioje, naujai susidariusioje prasmėje, globalinė paslapties prasmė sutaptų su disciplinuota ir artikuliuota prasmės ieškojimo disciplina, kad *multiplex intellectus* prilygtų *intellectus de misterio Christ*“¹⁵.

Ricoeuro pozicija dėl Šventojo Rašto interpretavimo esti dvejopa. Be abejo, pirmiausia Ricoeuras kalba kaip kultūrologas, matantis Biblijos – vienos svarbiausių teologijos šaltinių –

¹³ Ricoeur, 56.

¹⁴ Поль Рикёр, *История и истина*, Санкт-Петербург: Алетея, 2002, 41–42.

¹⁵ Ricoeur, 138.

prasmės išplėtimo galimybe, taikant skirtingas kultūrinės prieigas. Tokia Ricoeuro pozicija atliepia daugelio šiuolaikinių teologų nuomonę. Galimybę ir netgi būtinybę įtraukti Bibliją į platesnį kultūrinį kontekstą išskaitome kardinolo, Josepho Ratzingerio, mintyse, suformuluotose straipsnyje „Klausimai apie teologijos struktūrą“: „Raštas nėra iš dangaus nukritęs meteoritas, kuris kaip toks savo griežtu dangiškos, o ne žemiškos kilmės uolienos kitoniškumu kontrastuotų su kiekvienu žmogiškuoju žodžiu. Rašte, žinoma, glūdi Dievo mintys: tai daro jį nepakartojamą, daro jį ‚autoritetu‘. Tačiau jis perteiktas per žmogiškąją istoriją. Jame glūdi istorinės bendrijos mąstymas ir gyvenimas“¹⁶. Ratzingerio minčiai apie Bibliją, kaip apie autoritetą, ir apie Jos žmogiškąją plotmę, atliepia Gadamerio, svarsčiusio autoriteto ir tradicijos perėmimo problemas, teiginys, kad Biblijos autoritetas neužkerta kelio Jos interpretacijai. Autoritetas nėra akla paklusnumą skatinanti jėga. Gadameris akcentuoja, kad tai, ką autoritetas teigia, iš principo gali būti peržiūrėta.

Vis dėlto tiek Ratzingerio, tiek ir Ricoeuro teiginiuose išryškėja mintis, kad įtraukta į platesnį kultūrinį kontekstą Bibliją nepraranda savo sakraliosios plotmės. Ratzingeris, akcentuodamas žmogiškosios plotmės svarbą Biblijos aiškinimui, nepamiršta pridurti, jog Biblijoje „glūdi Dievo mintys“. O Ricoeuras į savo mintijimą įtraukia paslapties sąvoką, tuo paliudydamas, kad Biblijos interpretacijai neužtenka vien tik proto. Būtent taip suvokdamas Biblijos aiškinimą, Ricoeuras įsitraukia į problemas apie tikėjimo ir proto sąsają, užsimezgasios dar vidu-

¹⁶ Joseph Cardinal Ratzinger, „Questions about the structure of theology“, *Principles of catholic theology. Building stones for a fundamental theology*, Translate by Sister Mary Frances McCarthy S.N.D, San Francisco: Ignatius Press, 1987, 328.

ramžiais, svarstymą. Norėdami išryškinti Ricoeuro poziciją, šioje vietoje galime prisiminti viduramžių teologo, ankstyvosios scholastikos atstovo Anzelmo Kenterberiečio posakį: „Suprantu ne tam, kad tikėčiau, o tikiu tam, kad suprasčiau.“ Šis posakis teigia tikėjimo pirmumą, o teologui kelia uždavinį racionaliai svarstyti apreiškimo duodamas tiesas¹⁷. Matome, kad Ricoeuras renkasi kitą kelią: protą ir tikėjimą jis siekia suprasti kaip vientiso interpretavimo vyksmo dialektinius momentus. Kerigma¹⁸, anot filosofo, nereikalauja dėl tikėjimo paaukoti protą. Ją reikia apmąstyti ir įtraukti į filosofinio svarstymo sferą.

Taigi šiuo metu vyraujanti nuostata, kad Bibliją būtina interpretuoti, pasitelkus įvairias kultūros sritis, mūsų analizuojamai literatūros ir teologijos santykio problemai tampa svarbi tuo, kad Šventraščio atvirumas skirtingoms interpretacinėms prieigoms suponuoja ir teologijos, kuri Bibliją laiko esminiu savo tyrinėjimų pagrindu, disciplinos atvirumą pačioms įvairiausioms socialinėms ir estetinėms pasaulietinės kultūros formoms, iš kurių viena gali būti ir literatūra.

Filosofinės ir teologinės santykio apibrėžtys

Viena iš mums rūpimo literatūros ir teologijos santykio atraminių pozicijų gali būti Heideggerio filosofinė *ir–štai–būties–su–kitais* koncepcija. Nors Martino Buberio ištara, bylojanti, jog „Heideggerio štai–būtis – tai monologinė būtis“, regis, eliminuoja bet kokią galimybę kalbė-

¹⁷ Anot Anzelmo ir jo sekėjų, pirmiausia reikia priimti tikėjimo paslaptis, o paskui svarstyti jas protu, kad suprastum, kuo gi iš tiesų yra tikima.

¹⁸ Kerigma graikiškai reiškia pranešimą, žinią, skelbimą, kreipimąsi. Bultmannas teigė, kad Kristus įvykis išdėstytas Evangelijose, tai – ne mitas, o kerigma.

ti apie Heideggerio filosofiją dialogo, santykio ar susitikimo problemos plotmėje, vis dėlto dviejų autonomiškų diskursų – literatūros ir teologijos – santykio analizei Heideggeris aktualiai atveria *štai–būties* ir *su–būties* sąvokas. *Štai–būties* – žmogaus buvimo būdas, kuris visada nurodo į jo egzistenciją, jo santykį su būtimi – pagal Heideggerio suvokimą negali būti funkcionali be esmiškai svarbaus struktūrinio elemento – *su–būties* – būties vienas su kitu: „*Štai–būties* pasaulis yra *su–pasaulis* (*Mitwelt*)“¹⁹.

Literatūros ir teologijos kreipimosi vienai į kitą situacijai tampa svarbi Heideggerio iškelta *Kito* sąvoka. Filosofas teigia, kad *Kitas štai–būties* atžvilgiu nėra suvokiamas kaip objektas: „*Kitas* esinys pats turi *čia–būties* sandarą [...] būtiškas santykis su *Kitu* yra savosios būties autoprojekcija į *Kitą*, *Kitas* yra mano paties dublikatas“²⁰. Kai *Kitą* patiriu tik kaip objektą, su juo negaliu steigti bendro apmąstomo dalyko reikšmių horizonto. Tikrai neobjektinės žiūros plotmėje, išnykus binarinei opozicijai *Aš–Kitas*, įmanomas santykio abipusiškumas, kuris gali skleistis ne tik nuomonių suartėjimo, bet jų išsiskyrimo, galbūt net ir ginčo pavidalu. Svarbus čia ir Heideggerio iškeltas rūpesčio (globos) fenomenas, kuris suvokiamas kaip žmogaus savaiminis netapatumas sau pačiam ir dvilypis nukreiptumas: į pasaulio dalykus ir į ateitį: „*Su–būties* – dėl to, kad jos pirmapradis būties būdas yra *su–esanti* būtis–pasaulyje, – skleidžiasi suprasdama ir žinodama tai, kuo apdairiai rūpinamasi ir ką randa pasaulyje *štai–būties* kartu su kitais. Remiantis tuo, kuo rūpinamasi, ir rūpinimosi objekto supratimu, galima suprasti ir globojantį rūpinimąsi. Todėl *Kitas* pirmiausia atskleidžia per besirūpinančią globą“²¹. Rūpes-

čio, besirūpinančios globos fenomenas atranda atliepą ir šiandienos teologų darbuose. Protestantų teologas Paulis Tillichas savo veikale „Kultūros teologija“ įveda pamatinio rūpesčio sąvoką. Jis teigia, kad filologas tyrinėtojas, skaitantis Bibliją ir nejučiantis tokio rūpesčio, atlieka tik dalį darbo: filologiniu požiūriu jis gali tiksliai interpretuoti Biblijos tekstą, tačiau tokiu atveju jis neišvelgs apreiškimo pobūdį turinčios žodžių ir sakinių prasmės. Tad matome, kad Tillichas, atliepdamas Heideggeriui, įsirašo į plejadą tų teologų, filosofų ir kultūrologų, kurie pabrėžia apreiškinę Biblijos prasmę (plg. Ricoeur).

Bendresnei dialogo suvokčiai, sykiu turint galvoje ir literatūros bei teologijos santykį, reikalinga ir Buberio *Aš–Tu* santykio koncepcija, kurią Tomas Sodeika įvardija kaip filosofinę teologiją, arba religinę filosofiją, tuo nusakydamas interdisciplininį teologijos pobūdį. Prieš aptariant santykio problemą Buberio filosofijoje, tikslinga daryti trumpą ekskursą ir pasiaiškinti Sodeikos siūlomas sąvokas, nes filosofinė teologija yra viena reikšminių literatūros ir teologijos santykio laukui priklausančių sąvokų. Filosofas sakydamas: filosofinė teologija arba religinė filosofija, suniveliuoja šias sąvokas, lyg ir panaikindamas dviejų skirtingų disciplinų funkcionavimo galimybę. Tokia pozicija atliepia Antano Maccinos teiginį, kad filosofinė teologija savaime išitraukia į religijos filosofijos plotmę (objektų neperskiriamumas). Tuo tarpu italų teologas Otto Muckas filosofinę teologiją ir religinę filosofiją apibrėžia kaip skirtingus diskursus. Religijos fenomeno refleksija esti abi disciplinas susiejantis horizontas. Tačiau, anot Mucko, „šiam horizonte nesutampa metodologiniai aptariamų diskursų tikslai: filosofinės teologijos metodas remiasi iš religijos fenomeno iškylančia Dievo samprata, o religinės filo-

¹⁹ M. Heideggeris, *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Mintis, 1992, 69.

²⁰ *Ten pat*, 75.

²¹ *Ten pat*, 74.

sofijos metodas išsiplečia paties fenomeno globališkumo bei tiesos kryptimi²². Mucko koncepcija mums padeda suvokti, kad religinė filosofija skleidžiasi bendresniu, įvairių religinės patirties formų apibūdinimo lygmeniu. Tuo tarpu filosofinė teologija siekia aiškintis problemas, liečiančias žmogaus padėtį Dievo atžvilgiu žmogiškosios patirties konceptualizavimo pagrindu, t. y. filosofiniu požiūriu. Remiantis šiais apibrėžimais, filosofinė teologija suvokiama kaip konkretesnė disciplina. Tad akcentuojant konkretumo reikšmę, šiuo trumpu ekskursu mes bandome atsakyti į klausimą, kodėl, aptariant Buberio santykio koncepciją, mums priimtinesnė filosofinės teologijos, o ne religinės filosofijos sąvoka, taip pat, kodėl rūpimo santykio fenomenui aptarti renkamės būtent teologijos, o ne religijos konceptus.

Po trumpo ekskursio sugrįžkime prie Buberio. Aptardamas santykio *Aš–Tu* ypatybes, Buberis, kaip ir Heideggeris, taip pat aktualizuoja neobjektinės žiūros tendenciją: „Jei stoviu prieš žmogų kaip prieš manąjį *Tu*, jei sakau jam pamatinį žodį *Aš–Tu*, tai jis jau nebe daiktas tarp daiktų ir nebe iš daiktų sudarytas daiktas [...]“²³. Santykio pasaulis pagal Buberį yra ne tik žmogiškojo bendravimo plotmė. Amžinasis, aukščiausiasis *Tu* Buberio koncepcijoje esti Dievas, kalbėjimuisi, su kuriuo taip pat, kaip ir kalbėjimuisi su kita žmogiška būtybe, yra būdingas „pasitikėjimo, palytėjimo ir užkalbinimo faktas“²⁴. Tačiau kalbėdamas apie santykio steigtį, Buberis turi omenyje bet kurią gyvą esybę ir net daiktus, kurie, anot filosofo, jokiū bū-

du negali būti atsieti nuo Dievo ar juo labiau panaikinti Dieve. Todėl santykio principu Buberis mąsto net ir kūrybinio akto galimybę, kur *Tu* suvokiamas kaip dar nesantis, bet tampantis *pavidalas*, kuris pasitinka žmogų, trokšdamas tapti kūrinium: „Štai amžinoji meno versmė: žmogų pasitinka pavidalas ir per jį trokšta tapti kūrinium. Kūrinys yra ne tai, ką pagimdo žmogaus siela, bet reiškinys, kuris kreipiasi į sielą ir reikalauja, kad ši suteiktų veikiančiąją jėgą“²⁵. Remiantis analogijos principu, teologijos ir literatūros santykį imanoma suvokti kaip vieną iš santykio *Aš–Tu* variantų²⁶.

Reziumuodami Heideggerio ir Buberio aktualizuoatų santykio aspektų aptarimą, galime teigti, kad literatūrą ir teologiją suvokiame kaip dialogo partnerius, kurie suartėdami vis tik išlaiko savo savitumą. Dviejų diskursų kitybę aktualizuoja ir italų filosofas Aldo Giorgio Gargani, kuris, kalbėdamas apie teologijos ir filosofijos santykio sklaidą, pabrėžia būtinybę kiekvienam iš tarpusavyje sąveikaujančių diskursų suvokti savo galimybių ribas. Išryškėjusias skirtis filosofas vertina kaip pozityvų veiksnį, kuris per įsiklausymą, atsivėrimą kitoniškumui, gebėjimą pasiduoti nuostabai praturtina filosofijos ir teologijos santykį, leidžia filosofijai remtis teologija šios nepažeidžiant ir, kita vertus, joje neprasmengant be jokios atskirties²⁷. Analogiškai žvelgdami į literatūros ir teologijos santykį, ga-

²⁵ *Ten pat*, 140.

²⁶ Teologijos ir literatūros santykiui suvokti svarbi dar viena M. Buberio ištara, nusakanti „stovėjimo priešais“ būvį ir atliepanti haidegeriškąją abipusiškumo koncepciją: „[...] jis yra veiksminis santykis, kuriame aš esu su juo: jis veikia mane, ir aš jį veikiu“ (Martin Buber, *Dialogo principas, II Dialogas. Klausimas pavieniui. Tarpžmogiškumo pradai*, Vilnius: Katalikų pasaulis, 2001, 78).

²⁷ Aldo Giorgio Gargani, „Religinis potyris kaip įvykis ir interpretacija“, *Jacques Derrida, Gianni Vattimo ir kiti. Religija*. Vilnius: Baltos lankos, 2000, 143.

²² Alfredo Jacopozzi, *Religijos filosofija*, Vilnius: Aidai, 1997, 95.

²³ Martin Buber, *Dialogo principas I Aš ir Tu*, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998, 76.

²⁴ *Ten pat*, 122.

lime sakyti, kad šie du diskursai, atsiverdami vienas kitam ir patekdami į dialogo plotmę, turi galimybę išsivaduoti iš savo hermetiškumo, išcentruoti save iš savo pačių egocentriškumo ir atsiverti patirtims, kurios, užginčydamos ar papildydamos disponuojamas patirtis, išplečia ir vienos, ir kitos srities reikšmių horizontą. Modernistinei perspektyvai ypač aktualus susitikimo vyksmas, kuris pareikalauja iš susitikimo dalyvių ne vienybės vienam su kitu, o skirtumo, kuriame išryškėja individuali, unikali pozicija ir skirtingumas, t. y. kai *Kitas*, stovintis *Priešais*, gali atskleisti stebinančius, erzinančius, painius, bet sykiu jaudinančius ir netgi žavius samprotavimo būdus.

Literatūros ir teologijos santykio pavidalai

Literatūra ir teologija kaip žaidimas

Kalbėdami apie filosofinius ir teologinius santykio aspektus, fragmentiškai užsiminėme, jog jie, ypač šiuolaikinėje kultūroje, gali skleisti ne vien kaip analogija, bet ir kaip provokacija ar net ginčas. Jų pagrindu galima laikyti meno kaip žaidimo prigimtį. Žaidimo sąvoka ypač svarbi modernizmo epistemai, kurioje žaidimas įgyja ontologinę perspektyvą. Jis imamas vertinti kaip vienas iš žmogaus egzistencijos fenomenų, kuris, kaip teigė Johanas Huizinga, esti aukštesnio lygio negu „rimtumas“. Tai, kas rimta, visada stengiasi žaidimą atmesti, o tuo tarpu žaidimas visai pajėgia išlaikyti savyje ir rimtumą²⁸.

Egzistenciškai žaidimą suvokia ir Gadameris. Svarstydamas dabarties santykio su tradicija klausimą, į savo svarstymų lauką filosofas įtrau-

kia ir Biblijos tekstų aiškinimą. Jis teigia, kad interpretuodami praeities kūrinius, visuomet esame įtraukiami į tradicijos žaidimą. Tarp praeities ir dabarties nenutrūksta pokalbis, o nauja kūrinio interpretacija atsiranda būtent iš to praeities ir dabarties tarpusavio žaismo. Remdamesi Gadameriu, literatūrą ir teologiją galime suvokti kaip pokalbio dalyvius. O žaidimo pobūdį toks pokalbis įgyja tuomet, kai teologiniai dėmenys literatūrinėje erdvėje įgauna visiškai kitus, kartais priešingus nei tradiciniai, pavidalus. Kaip sako Gadameris, tokio susitikimo, pokalbio metu tradicija vėl gauna žodį, išcina aikštėn ir tampa tuo, kuo nėra buvusi²⁹.

Artima gadameriškajai pokalbio situacijai koncepcija plėtojama ir teologo Dietmaro Mietho darbuose. Tik čia pokalbio dalyviai jau aiškiai yra literatūra ir teologija. Mietho pozicija mums svarbi tuo, kad pastarąją teigiama teologijos peržiūrėjimo, jos interpretavimo galimybė. Teologiniam diskursui būdinga kalbėjimo maniera Miethas paaiškina tokios galimybės reikalingumą: „Teologija yra tik dalinis pažinimas, o ne galutinės Tiesos išraiška“³⁰. Vadinas, būdama tik dalinio pažinimo išraiška, teologija turi būti atvira bet kokiam kreipimuisi į ją. Todėl Miethas teigia, kad literatūros ir teologijos santykis plėtojamas klausimo–atsakymo principu: šiuolaikinė literatūra „užklausia“ teologiją, neretai ją provokuodama. Teologo iškelta provokacijos sąvoka, aptariant literatūros ir teologijos santykį, atrodo esanti aktuali, todėl vertėtų ją pasi-aiškinti kiek plačiau. Provokaciją galėtume suvokti kaip literatūroje išskylančią netikėtą teologinių ar bibliinių tiesų performulavimą, bandymą

²⁸ Йохан Хейзинга, *Homo ludens: В тени завтрашнего дня*, Москва: Издательская группа „Прогресс“, „Прогресс – Академия“, 1992, 60.

²⁹ Hans-Georg Gadamer, „Wahrheit und Methode“, *Gesammelte Werke*, Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1990, 466.

³⁰ Dietmar Mieth, *Dichtung, Glaube und Moral, Studien zur Begründung einer narrativen Ethik*, Mainz: Mathias-Grünwald-Verlag, 1976, 108.

aščiau ir radikaliau kelti Dievo ir tikėjimo Jį klausimą. Labai taikliai šią literatūros pricetį prie teologijos apibūdina Gediminas Mikelaitis, aktualizodamas šiuolaikinės krikščioniškosios literatūros sąvoką: „Šiuolaikinė krikščioniškoji literatūra teologijos atžvilgiu atlieka kritinę korekciją, ją stimuliuoja, aiškina gyvenimo situacijas. Ji atranda pasenusias, apmirusias, sustabarėjusias teologinės kalbos formas; išbando teologijos veiksmingumą, parodo alternatyvas, neigimo, abejonės modelius <...>“³¹. Savo ruožtu, dialogiškai atsiliepti į literatūrą raginama ir šiandienos teologija. Kaip sako teologas Marie Dominique Chenu, teologijos istorikas neatliktų iki galo savo darbo, jei neskirtų deramo dėmesio literatūros ir vaizduojamojo meno kūriniais; juk jie yra savaip „ne tik estetinės iliustracijos, bet ir autentiški teologijos „šaltiniai““³². Miethas, įtraukdamas provokacijos sąvoką į savo mąstymo lauką, akcentuoja, kad būtent provokatyvus literatūros kreipimasis į teologiją turi žaidybinių, eksperimentinių arba hipotetinių charakterių. Teologas sako, kad juo didesnis Dievo nepažinumas ir slėpiningumas, juo platesnės Jo esmės pasireiškimo galimybės. Dievas religinėje gyvenimo erdvėje būva kaip pasirodantis ir kaip pasislepiantis, kaip esantis ir kaip nesantis. Kiekviena iš šių galimybių meninei kūrybai esti svarbi, kiekviena patenka į jos refleksijos lauką. Kitaip tariant, Dievo esmės nepažinumas brėžia plačią kalbėjimo apie Jį perspektyvą, kurioje susitelkia ne tik analogijomis paremtos, bet ir provokatyviosios, kartais net negatyvumo atspalvi turinčios Dievo sampratos³³. Labiausiai per to-

kį literatūros kreipimasi į teologiją santykis tarp jų įgauna žaidimo bruožų³⁴.

Įdabartinimas ir demitologizacija: literatūros ir teologijos dialogo plotmės vienybė

Teologinio ir literatūrinio diskurso santykio sklaidai aktualiai vokiečių literatūrologės Dorothée Sölles vartojama įdabartinimo sąvoka. Tyrinėtoja įdabartinimą suvokia kaip akta, kurio metu nebelieka ryškios Kristaus vaizdinio literatūrinės realizacijos ir paties Kristaus, kaip istorinio asmens, kaip esminės Evangelijų figūros diferencijos. Sölle akcentuoja Kristaus vaizdinio polifoniškumą: literatūroje Kristus, anot tyrinėtojos, gali būti politinio išganymo atstovas, religijos kritikas ar naujų moralinių vaizdinių reiškėjas. Kitaip tariant, vaizdinio raiškai yra panaudojami atskiri Jo ištarų ir praktikos elementai, tačiau, be Jėzaus asmens visybės, jie neturėtų jokios prasmės, būtų tik klaidingas Jo paties suvokimas. Kai Sölle kalba apie skirtingas literatūrines Kristaus vaizdinio realizacijas, kurios vis tik negali būti mažtos atsietai nuo Evangelijoje funkcionuojančios Kristaus figūros, ji iš esmės atliepia Ericho Auerbacho, aktualizavusio antlaikiškumo principą, poziciją. Tyrinėtojas teigė, kad kiekvienas praeties įvykis turi būti sudabartintas, tapti bet kada įmanomu, kiekvienam skaitytojui ar klausytojui įsivaizduojamu ir gerai suprantamu vyksmu. Bibliinių įvykių perrašymo tendenciją Auerbachas įvardija figūrinio istorijos aiškinimo terminu, jį nusakdamas kaip tokį vyksmą, kur „Kiekvienas įvy-

³¹ Gediminas Mikelaitis, „Teologinės estetikos apri-
bai“, *Tikėti ir rašyti*, Vilnius: Aidai, 2002, 280.

³² *La teologia nel XII secolo*, Milan, 1992, 9.

³³ Mąstant apie skirtingas Dievo apraiškas ir iš jų refleksijos kylantį provokatyvų moderniosios literatūros kreipimasi į teologiją, reikšmingas gali būti ir vokiečių filosofo Peterio Wusto pastebėjimas, kad Dievo ne-

pastebimumas kartais veikia žmogaus sąmonę labiau nei Jo akivaizdumas ir artuma: „Dievo tylėjimas religinėje sferoje kai kada yra girdimiausias jo kreipimosi būdas. Dievo atokuma kartais yra nuostabiliausia ar baisingiausia Jo artuma“ (Peter Wust, *Netikrybė ir rizika*, Vilnius: Aidai, 2000, 139).

³⁴ Mieth, 110.

kis su visa savo kasdiene tikrove sykiu yra ir pasaulio istorijos sąryšio grandis, o visi nariai susiję su vienas kitu, tad juos privalu suvokti kaip esančius visais laikais ar net aukščiau laiko³⁵. Auerbacho išvalgas atliepia ir Karl-Josef Kuschelio nuostata, jog literatūrinio perkūrimo procese biblinės figūros įgyja transistorinę, laiką peržengiančią antropologinę reikšmę³⁶. Apibendrinami šias pozicijas galime teigti, kad toks vyksmas, kai Kristaus vaizdinio sklaida literatūriniame diskurse esti glaudžiai susijusi su Kristaus asmeniu, su Jo figūra Biblijoje, sukuria vieną reikšmių horizontą, kuris dialogo filosofijos autorių įvardijamas kaip policentrinis laukas³⁷.

Taigi literatūrai konstituojuojant teologines ir biblines reikšmes tuo pačiu metu vyksta dvigubas aktas: atkuriamos ir palaikomos laikinės (praeityje funkcionavusios) reikšmės, o sykiu atveriamas perspektyva galimoms reikšmių permainoms. Kaip suvokti šį dvigubą vyksmą? Kai literatūros diskurse pasirodo teologinei plotmei priklausantys dėmenys, suvokianti sąmonė juos pirmiausia ir atpažįsta tuo pavidalu, koku jie funkcionuoja teologijoje. Toks asociatyvus atpažinimas tuo pat metu leidžia pamatyti tuos dėmenis kaip „visai kitus“, pastebėti jų pakitimus, reikšmės skirtumus. Vadinasi, teologiniai dėmenys į literatūrą atsineša tam tikrą reikšmės bran-

³⁵ Erich Auerbach, *Mimezis, Tikrovės vaizdavimas Vakarų pasaulio literatūroje*, Vilnius: Baltos lankos, 2003, 165.

³⁶ Karl-Joseph Kuschel, „Theologie und Literatur: Themen und Konsequenzen“, *Jens W. u. a. (Hrsg) Theologie und Literatur: Zum Stand des Dialogs*, Munchen: Kindler, 1986, 53.

³⁷ Bernhardas Waldenfelsas teigia: „Kiekvienas individas turi savo paties jausmus, savimonę, pastovias reikšmės vertybes. Tuo tarpu perduodamas bendrumas (policentrinis laukas) teisėtai turi savo jausmus, nenutrūkstamą savimonę ir koreliatyvų pasaulį su neapibrėžtais horizontais“ (Morkel Theunissen, *The other: Studies in the social ontology of Husserl, Heidegger, Sartre and Buber*, Cambridge: HA MIT Press, 1984, 69).

duolį, kuris (ypač galvojant apie moderniąją literatūrą) tarsi pridengiamas individualios kūrėjo patirties formuojamomis reikšmėmis. Bet pridengiamas taip, kad pro individualumą vis tiek regimas bendrumas. Štai tokiu persišviečiančiu reikšmių pridengimu teologiniai dėmenys – steiginiai (kaip juos vadina dialogo filosofijos autoriai) sutraukia į save iš tradicijos paveldėtus požymius ir tuos, kuriuos jam suteikia individuali kūrėjo patirtis.

Steiginio sampratai pagilinti aktuali iš Bultmanno darbų ateinanti ir Ricoeuro permąstyta mito ir demitologizacijos proceso sąvoka. Mito (kaip vieno iš steiginių) prasmė, Ricoeuras teigia, yra amžina, nuolat aktuali, nes joje pasirodo, kaip žmogus supranta save patį, savo egzistencijos pamatą bei ribą. Todėl mito amžinumą Ricoeuras supranta hermeneutinės filosofijos prasme – kintant žmogaus egzistencinei patirčiai, jis yra kaskart iš naujo ir vis kitaip įgyvendinamas. Mitus ir simbolius reikia vis naujai suprasti ir įprasminti kiekvienoje istorinėje dabartyje. Mitų interpretavimą Ricoeuras suvokia kaip jų demitologizavimą. Šio proceso veikimą filosofas aiškina remdamasis Senojo ir Naujojo Testamento sąveika: „demitologizacijos proceso ne tik reikalauja, bet jį pradeda ir išjudina kerigminis pirminio pamokslo branduolys. Jau Senojo Testamento pasakojimai apie pasaulio kūrimą galingai demitologizuoja babiloniečių šventąją kosmologiją. Dar fundamentaliau visus dievybės vaizdinius, Baalus ir jų stabus, ardo, Jahvės vardo' skelbimas. Naujasis Testamentas, nepaisant to, kad jis irgi naudojami mitologiniais, visų pirma žydų eschatologijos ir mistinių kultų, vaizdiniais, pradeda redukuoti jį maitinančius įvaizdžius. [...] Šį demitologizavimo vyksmą pradeda šventasis Paulius [...]“³⁸. Demito-

³⁸ Ricoeur, 148.

logizaciją Ricoeuras suvokia kaip visiškai pozityvų veiksnį, kurį skatina noras „geriau suprasti tekstą, tai yra realizuoti intenciją teksto, kalbančio ne apie save patį, o apie įvykį“³⁹. Ricoeuro permąstyta demitologizacijos sąvoka, analizuojant literatūros ir teologijos santykį, gali būti suvoktina kaip tam tikra vieno diskurso kreipimosi į kitą strategija: literatūra atranda ir permąsto teologines tiesas ir vaizdinius, ne radikaliai panaikindama tradicines jų reikšmes, bet suteikdama jiems naują prasmės krūvį. Mąstant apie demitologizacijos proceso praktinį pritaikymą literatūroje, ypač moderniojoje, jį geriausiai paaiškina ir konkretizuoja Kuschelio parafrazuojamo žymaus XX a. pirmosios pusės vokiečių poeto, simbolisto ir ekspresionisto, Gottfriedo Benno pozicija. Pastarasis teigė, kad rašytojas ar poetas, kuris apie Dievą kalba afirmatyviai, pripažindamas ir „tikėdamas“, negali būti traktuojamas rimtai. Jis sunyks iš regresijos ir konformizmo. Literatūrinės, estetinės religijos kritikos aksioma Bennui tampa tai, jog gera poezija neįmanoma Dievo pripažinimo, prasmės steigimo prasme; literatūriškai įmanomas tik problematizavimas, lūžis, atsiveikinimas, distancija, protestas, prakeikimas, atmetimas. Nuolankų pažinimą Bennas suvokia kaip geros poezijos priešą⁴⁰.

Taip suvokiamą demitologizaciją galima įvardyti kaip vieną svarbiausių literatūros ir teologijos santykio komponentų, kuris išryškina hermeneutinio supratimo, interpretacijos, aiškinimo problemą. Sverdiolas teigia, kad, didėjant kultūros sekuliarizacijai, „religinės pasaulėžiūros perdavimas netenka betarpiškumo (žr. nuoširdumo), tradiciškumo, pats dogminis tikėjimo turinys darosi nebesuprantamas. Religi-

niam mąstytojams kyla uždavinys rasti priemonių aktualizuoti šį turinį. Tai iš esmės hermeneutinis uždavinys“⁴¹. Pratęsdami filosofo išsakytą mintį, galėtume sakyti, kad toks pat hermeneutinis uždavinys iškyla ir kiekvienam kūrėjui, aktyviau ar pasyviau besigręžiančiam į teologinę mintį ir į vieną svarbiausių jos šaltinių – Bibliją. Ir dar pridurtume, jog interpretacijos poreikis kyla ne tiek dėl tikėjimo turinio nesupratimo, kaip teigia Sverdiolas, kiek dėl paties kūrėjo individualiai išgyventos tikėjimo patirties, kuri nebeatliepia dogminį tikėjimo turinį. Būtent toji patirtis fokusuoja kitokią matymo perspektyvą, kuri ir realizuojama literatūrinėje plotmėje.

Apibendrinami tai, kas iki šiol buvo pasakyta, norint suvokti, kokiais principais ir būdais teologiniai dėmenys perkeliama į literatūros erdvę, teigiame, kad literatūra, reflektuodama teologinei paradigmai būdingas reikšmes, jas perkurdama ir transformuodama, atlieka hermeneutinį judesį: jei ir būtų įmanomas absoliutus jų perėmimas, tokiu atveju nebegalėtume kalbėti apie literatūrinį diskursą kaip apie savaimingą dialogo partnerį, kuris savo esme nėra tapatus teologijai. Taigi net ir tuomet, kai literatūra ima perrašyti (kartais pasinaudodama netgi negatyviai konototomis apibrėžtimis) teologinės epistemos suprojektuotus vaizdinius, vis tik galima kalbėti apie šių dviejų diskursų susitikimą, inicijuojantį jiems rūpimų objektų išlaikymo ir pratęsimo juos perkuriant, procesą. Parafrazuodamas Gadamerį, šį procesą tiksliai apibrėžia Sverdiolas: „Kiekvienąkart susidurdami su praeitimi patiriame įtampą tarp analizuojamo reiškimo ir dabarties. Hermeneutikos uždavinys – ne paslėpti, užmaskuoti šią įtampą, o kaip tik atskleisti ir įsisąmoninti. Siekiant suprasti praeitį neįmanoma ir nereikia palikti

³⁹ *Ten pat*, 144.

⁴⁰ Kuschel, 103–104.

⁴¹ Sverdiolas, 2003, 226.

dabarties akiračio, jo atsisakyti. Praeitį galima suprasti tik plečiant dabarties akiratį, kad jis ją apimtų⁴².

Literatūros teologijos galimybė

Mūsų jau aptarta bendriausia literatūros ir teologijos santykio perspektyva – dialogo principas akivaizdus tų literatūrologų ir teologų darbuose, kurie, remdamiesi anksčiau paminėtais ir kitais autoriais, formuluoja literatūros teologijos galimybę. Šios galimybės svarstymui darė įtaką teologijos, kaip vienos iš kultūrinių apraiškų, samprata Paulio Tilicho darbuose.

Tilichas „Sisteminėje teologijoje“ ir „Kultūros teologijoje“ kalba apie tai, kad nors mūsų išgyvenama realybė yra sudėtinga, tai nereiškia, jog ji esti susiskaldžiusi. Anot teologo, šią tikrovę sudarantys elementai negali būti mažomi izoliuotai – jie užčiuopiami pamatinėje koreliacijoje, kuri apibrėžiama kaip dviejų nepriklausomų elementų savitarpio priklausomybė. Todėl religija Tilicho suvokiama kaip prasmę kultūrai suteikianti jos substancija, o kultūra – kaip religijos forma, kurią pagrindžia religijos interesus. Kultūra ir religija, teigia Tilichas, teologas naudojasi kaip išraiškos priemonėmis. Teologo asmeninis ir socialinis susitikimas su realybe, anot teologo, randa išraišką kalboje, filosofijoje, poezijoje ir religijoje, t. y. toje kultūrinėje tradicijoje, kurioje jis formavosi kaip asmenybė: „Situacija, su kuria susiduria teologas – tai kūrybinė žmogiškosios egzistencijos interpretacija, vykstanti bet kuriuo periodu ir bet kuriomis visuomeninėmis ir psichologinėmis aplinkybėmis“⁴³.

⁴² *Ten pat*, 225.

⁴³ Поль Тиллих, *Избранное. Теология культуры*, Москва: Юрист, 1995, 12.

Tilicho kultūros teologijos pagrindu E. J. Krzywonas išvystė hipotetinę literatūros teologijos, kaip literatūros mokslo dalies, panašios į literatūros sociologiją, koncepciją. Literatūros teologija, jo nuomone, turi tyrinėti teologinio pažinimo pėdsakus literatūroje ir palengvinti tam tikrų epochų teologinio mąstymo klasifikacijas. Angelika Walser teigia, kad, remdamasi šia koncepcija, teologinė poetika analizuoja literatūrinės estetiškos ir teologinės, kūrinio, ypač kalbinio kūrinio, konstantas⁴⁴. Lietuvos kultūros kontekste panašią hipotetinę dviejų diskursų dialogiškumo galimybę siūlo Viktorija Daujotytė. Knygos „Literatūros filosofija“ ir „Literatūros fenomenologija“ gali būti traktuojamos kaip bandymas teoriškai ir praktiškai pagrįsti tokios jungties funkcionalumą. Filosofijos ir fenomenologijos atsigrėžimą į literatūrą knygų autorė suvokia kaip naujo požiūrio į literatūros diskursą galimybę, analogiškai mąstydamą apie literatūros ir teologijos santykio perspektyvą: „Grįžimo ir kartu žvilgsnio į literatūrą atnaujinimo tendencijas galima sieti ir su fenomenologine tradicija, kalbėti apie literatūros fenomenologiją. [...] Kaip sąvoka literatūros fenomenologija susidaro iš literatūros ir fenomenologijos jungties. Panašiai literatūros teologija atsiranda iš teologijos ir literatūros ryšio. [...] Literatūros fenomenologija reiškia atskirą, bet neatskirtą požiūrį į literatūrą“⁴⁵.

Tilicho koncepcijai apie teologijos, kaip integralios kultūros dalies, funkcionavimą pritaria ir Theodore Ziolkovski. Teoretikė kalba apie tai, jog kultūroje egzistuoja tam tikri pėdsakai, kurie kultūrą leidžia įvertinti kaip religinę.

⁴⁴ Angelika Walser, *Sculd un Schuldbewältigung in der Weneliteratur: ein Dialogversuch zwischen Theologie und Literature*, Mainz: Matthias-Grünwald, 2000, 215–218.

⁴⁵ Viktorija Daujotytė, *Literatūros fenomenologija*, Vilnius: Dailės akademijos leidykla, 2003, 8.

Ziolkovski teigia, kad „literatūros mokslininkas klausia, ne kas yra religija, bet ‚kaip‘, kaip ji funkcionuoja tam tikrame tekste“⁴⁶. Kitaip tariant, literatūros diskurse siekiami atpažinti tie vaizdiniai, kurie esmiškai priklauso teologinei plotmei. Tokiu atveju literatūros tyrinėtojas domisi teologija literatūroje ne todėl, kad ji būtų susijusi su jo tikėjimu ar netikėjimu, bet todėl, kad ji priklauso jo kultūrai lygiai taip pat kaip marksizmas ar psichoanalizė. Matome, kad Ziolkovski pozicija tam tikra prasme teigia objektyvaus žinojimo galimybę (kaip religija funkcionuoja tam tikrame tekste) ir nureiškina tikėjimo būtinybę, interpretuojant teologiniam diskursui būdingus vaizdinius. Tačiau ir ši pozicija, siekiant aprėpti kuo platesnį svarstymų apie literatūros teologijos galimybę lauką – reikalinga. Ji iškyla kaip kitokio mąstymo, mąstymo, teigiančio tikėjimo ir supratimo neperskiriamą interpretacijos akto metu (plg. Ricoeur), alternatyva. Tai svarbu akcentuoti, nes kelių alternatyvių koncepcijų buvimas įgalina spręsti apie mums rūpimos problemos, t. y. literatūros teologijos galimybės daugiaplaniškumą bei aktualumą šių dienų kultūrinėje erdvėje.

Pristatant literatūros ir teologijos santykio teoretikus svarbu paminėti ir vokiečių teologą Kuschelį, kurio pozicija tam tikrais aspektais atliepia Gadamerio dialogo sampratai. Gadameris yra teigęs, kad dialogas visuomet yra dialogas apie ką nors, kas rūpi abiem pašnekojams⁴⁷. Kuschelis, svarstydamas literatūros ir teologijos santykį, taip pat atranda tokį bendrą tašką. Esminiu teologijos ir literatūros koncep-

tu, apie kurį kalba abi sritys, jis laiko žmogų. Kalbėdamas apie tai, kodėl būtinas teologijos susitikimas su literatūra, teologas sako, kad „abu, menininkas ir teologas, susitinka kovodami dėl galutinės žmogaus gelmės ir tiesos. Teologas tai daro remdamasis apreiškimo turiniu, o menininkas – pateikdamas savo meno kūrinio formą“⁴⁸. Šią Kuschelio mintį įrašome į šiuolaikinės teologijos svarstymų horizontą, mat pastaroji iš tiesų labiau nei bet kada anksčiau akcentuoja žmogiškumo plotmę. Vienas žymiausių XX amžiaus katalikų teologų, Karl Rahneris, šią teologiją įvardija kaip antropocentrinę⁴⁹. Jis teigia, kad tokia teologija labiau domisi ne misionieriška krikščionio užduotimi ir su ja susijusiu tapsmu, bet hermeneutiškai suvoktu žmogaus tapimu žmogumi⁵⁰. Žmogaus figūra esti vienas branduolys, kuris lieka per visas abipusio literatūros ir teologijos kreipimosi, klausymosi, formulavimo, atmetimo, priėmimo ir supratimo modifikacijas. Anot Kuschelio, teologinis pokalbis su literatūra privalo kelti klausimus apie žmogaus egzistencijos sąlygas, apie jos pagrindžiamumą. Jis pabrėžia, kad teologija yra atvira pasaulio plyšiams ir prieštaravimams, kuriais gyvename; ji atidengia nesutaikomumus, žmogų verčia sąmoningėti, svarstant įvairias gyvenimo aplinkybes; ji atidengia tikėjimo vaizdinius. Kuschelis, nurodydamas žmogų kaip es-

⁴⁸ Karl-Josef Kuschel „Kodėl teologijai būtinas susitikimas su literatūra“, *Naujasis židinys* 6, 2000, 316.

⁴⁹ Karl Rahner, *Rechenschaft des Glaubens*, Freiburg, Basel, Wien: Herder, 1979.

⁵⁰ Sodeika, komentuodamas Rahnerio teologijos populiarumą, teigė kad ją tokia galima pavadinti būtent dėl intensyvaus dėmesingumo šiuolaikinio žmogaus problemoms: „Rahnerio teologijos filosofiskumas sietinas su tam tikru filosofavimo stiliumi – transcendentaliniu filosofavimu, kurio pagrindą sudaro žmogus. Tai filosofija, kurios centrinė tema yra žmogus – filosofinė antropologija arba antropologinė filosofija“ (Tomas Sodeika, „Žodžio klausytojas, NŽ kalbina Tomą Sodeiką“, *Naujasis židinys* 3, 2004, 114).

⁴⁶ Theodore Ziolkovski, „Theologie und Literatur: eine polemische Stellungnahme zu Literaturwissenschaftlichen Problemen“, *Jens W. u. a. (Hrsg) Theologie und Literatur. Zum Stand des Dialogs*, München: Kindler, 1986, 145.

⁴⁷ Ханс Георг Гадамер, *Истина и метод*, Москва: Прогресс, 1988, 159.

minę teologijos ir literatūros santykio dominan-
tę, teigė jog šios dvi kultūros plotmės varžosi
tarpusavyje, kuri adekvačiau išsiaiškina nevie-
nalytę ir prieštarinę žmogaus prigimtį.

Mūsų jau minėta Sölle, tarsi oponuodama
Kuscheliui, bando įveikti konkurencinius teolo-
gijos ir literatūros mokslo santykius ir įtvirtinti
estetinio nenuskurdinimo ir transcendencijos
neapleidimo galimybę. Kūryba, tyrinėtojos nuo-
mone, transformuoja į pasaulietinę kalbą alego-
rinius Biblijos vaizdinius ar sąvokines teologi-
nes apibrėžtis. Tad literatūros funkcija yra pa-
saulietiška realizuoti tai, ką religinė kalba iš-
reiškia užkoduotai: „Realizacija yra pasaulieti-
nė konkretizacija to, kas religijos kalboje buvo
,duota' arba ,pažadėta“⁵¹. Teologija, anot moks-
lininkės, privalo pažinti literatūrinę religinių są-
vokų aktualizaciją, nes konkrečiuose literatūri-
niuose pavyzdžiuose atsiskleidžia tradiciniai
mąstymo modeliai.

Išvados

Literatūros ir teologijos santykio galimybių
svarstymas, inspiruotas istoriškai pagrįstų šio
santykio variacijų ir ypač XX a. susiformavu-
sios ir suklestėjusios dialogo filosofijos, turi la-
bai aiškų tarpdisciplininį užmojį. Noras išplėsti
tiek literatūros, tiek ir teologijos ribas, pamatyti
šias disciplinas ne kaip griežtai atskirtus narius,
bet kaip pokalbio, dialogo vyksmo dalyvius, ska-
tino ieškoti literatūros ir teologijos sąveikos for-
mų, klausiant, kas jos yra viena kitai, užčiuo-
piant ir išryškinant tuos kaitos bruožus, kurie
atsiranda tada, kai literatūra ir teologija maxi-
maliai priartėja viena prie kitos, kai vieno dis-
kurso elementai įsilieja į kito diskurso erdvę ir
tampa pastarojo savastimi. Todėl šiuo straips-

niu ir buvo siekta sutelkti kuo įvairesnes, teori-
nes literatūros ir teologijos santykių reflektuo-
jančias koncepcijas. Pati bendriausia literatūros
ir teologijos santykio perspektyva – dialogo fi-
losofija – formuojama, remiantis Heideggerio,
Buberio ir kitų, juos atliepiančių ir papildančių
autorių įžvalgomis, įgalino plėsti šią perspekty-
vą ją konkretinant. Tai daroma aktualizuojant
tokias sąvokas kaip demitologizacija, įdabarti-
nimas, žaidimas, provokacija etc, kurios, tiesa,
perkeliamos iš bendros kultūrinės plotmės, ta-
čiau kartu matomos ir mąstomos, kaip vienos iš
galimų teologijos ir literatūros santykio formų,
pasirodančių estetinėje plotmėje. Šių formų bu-
vimo galimybė leido priartėti prie literatūros
teologijos, kaip tam tikros disciplinos, proble-
mos aptarimo, nesiekiant pristatyti jos kaip
griežto metodo, bet kaip vieną iš kalbėjimo apie
literatūros ir teologijos santykių būdų, kaip klau-
simą, kurio, svarstant tokio santykio problema-
tiką, negalima apeiti.

Dėmesys tik teoriniam rūpimos problema-
tikos aspektui yra sąmoningas rašančiojo pasi-
rinkimas, aiškiai suvokiant spekuliatyvų teksto
pobūdį ir pripažįstant, kad filosofinių ir teolo-
ginių literatūros ir teologijos santykio apibrėž-
čių tikrumas ir gyvybingumas atsiskleidžia tik
literatūros tekstuose, kuriuose šios apibrėžtys
praranda savo teoretinį grynumą. Estetinėje plot-
mėje jos esti susijusios su egzistencine patirti-
mi, kuri neatsiejama nuo konkretaus žmogaus –
kūrėjo konkrečios egzistencijos, vadinasi, ir nuo
pozityviai ar negatyviai interpretuotos religinės
patirties. Priimant tokią nuostatą, teorinės min-
ties telkimas suvokiamas kaip tam tikra aiškini-
mosi taktika, keliamų prielaidų tikrinimas jas
reflektuojant. O toks ėjimas palengvina minėtų
egzistencinių patirčių atpažinimą ir skleidimą-
si konkrečiuose literatūros tekstuose.

⁵¹ Kuschel, 1986, 214.

LITERATUR UND THEOLOGIE: MÖGLICHKEITEN DES DIALOGES

Ernesta Juknytė

Zusammenfassung

In diesem Artikel werden die Möglichkeiten des Verhältnisses von Literatur und Theologie aktualisierende Konzeptionen dargestellt und analysiert. Die historische Reflektion der Entwicklung des Verhältnisses erlaubt, die Vermutung dieses Verhältnisses schon viel früher zu erkennen. Die größte Aufmerksamkeit wird aber im Artikel für die moderne Epoche geschenkt, während der die bewusste (wenn auch direkt nicht als solche genannt) Reflektion des Verhältnisses von Literatur und Theologie, besonders intensive und konzeptuelle Offenheit für diesen Dialog hervorgetreten ist. Eben in dieser Epoche wird eine generellste Perspektive des Verhältnisses von Literatur und Theologie-Philosophie des Dialoges gebildet. Diese Philosophie wird im Artikel gemäß den Positionen von M. Heidegger, M. Buber sowie über sie äußernde und sie ergänzende Autoren verbreitet. Also, das Verhältnis von Literatur und Theologie in der generellste Bedeutung verstehen wir als die Komponente, die *mit-da-Welt* bilden (M. Heidegger), oder eine von den Varianten des Verhältnisses *Ich-Du* (M. Buber). Die im Artikel zu besprechende Aspekte der Philosophie und Theologie, der philosophischen Theologie und Religionsphilosophie erweitern den allgemeinen Feld der Behandlungen vom Verhältnis der Literatur und Theologie, helfen besser die Natur des selben Verhältnisses zu verstehen, auf die Fragen zu antworten, warum für die Besprechung jene und nicht andere Konzepten gewählt wird, lassen zu verstehen, warum für diese Behandlung die hermeneutische ästhetische Beobachtung so aktuell und wichtig ist.

Die allgemeine Perspektive des Verhältnisses von Literatur und Theologie wird im Artikel bei der Konkretisierung von ihr kürzer gemacht. Es werden solche Begriffe wie Demitologisation, Projektion auf die Gegenwart, Spiel, Provokation usw. aktualisiert. Eigentlich werden sie von der allgemeinen kulturellen Ebene übertragen, aber zusammen auch als eine von den möglichen Formen des Verhältnisses von Literatur und Theologie in der ästhetischen Ebene gesehen und gedacht. Die Möglichkeit von Anwesenheit von diesen Formen erlaubt, auf die Literaturtheologie, wie auf die Lösung des Problems der gewissen Disziplinen zuzugehen, ohne sie als eine strenge Methode vorzustellen. Sie wird als eine Art der Unterhaltung über das

Verhältnis von Literatur und Theologie, als eine Frage, die beim Besprechen von Problematik von solchem Verhältnis nicht zu umgehen ist, vorgestellt.

Die Aufmerksamkeit des Artikels wird nicht auf das Praktikum der Möglichkeiten des Verhältnisses von Literatur und Theologie, nicht auf die Schöpfung von konkreten Autoren, sondern auf das Spektrum von theoretischen Möglichkeiten konzentriert. Begriff der Möglichkeiten weist darauf hin, dass hier nicht darauf gestrebt wird, alle für den Feld dieser Problematik gehörende Aspekte umfassend zu übersehen. Es wird nur auf die beschränkt, die beim Eindringen in den kulturologischen, literaturologischen oder theologischen Kontext von Deutschen erschienen und entwickelt haben. Wahr, dieser Kontext wird bei der Ergänzung mit einem oder jenen nicht Deutschen Autor verbreitet (zum Vergleich P. Ricoeur, G. Mikellaitis). Auch die Konzeption von diesen Autoren wird nicht als einzelne Systeme des Denkens vorgestellt. Es wird versucht, zwischen ihnen und der deutschen Tradition gewisse Anklänge, Analogien, in derselben Richtung bewegende Verflechtungen, Schattierung und Nuancen des Gedankens zu erkennen. Nach dem Eindringen in die Problematik des Verhältnisses von Literatur und Theologie ist es zum Vorschein gekommen, dass der Begriff der Möglichkeiten nicht sehr beengend, offen für das unendgültige Wissen ist und erlaubt, freier über sie zu verbreitenden theoretischen Positionen zu variieren. Es werden deswegen die zu aktualisierende Definitionen des Verhältnisses nicht als hart gewordenes und unveränderliches Gegebenes, sondern als die klarsten Summand, die parallel mit dem theoretischen Stoff in den zu lesenden Literaturtexten aufgetreten sind, vorgestellt.

Die Aufmerksamkeit nur für den theoretischen Aspekt der betreffenden Problematik ist in diesem Artikel die bewusste Wahl des Schreibenden. Er begreift klar den spekulativen Charakter des Textes und anerkennt, dass sich die Echtheit und Lebendigkeit der philosophischen und theologischen Definitionen der Verhältnisse von Literatur und Theologie nur in den Literaturtexten entfaltet, in denen diese Definitionen ihre theoretische Reinheit verlieren. In der ästhetischen Ebene sind sie mit der Existenz Erfahrung

verbunden, die von der konkreten Existenz des konkreten Menschen - des Schöpfers, also auch von der positiv und negativ interpretierten Religionserfahrung nicht zu absondern ist. Bei der Annahme von solcher Stellung wird die Bündelung des theoretischen Gedan-

kens als gewisse Erklärungstaktik, Prüfung von zu stellenden Voraussetzungen bei ihrem Reflektieren begriffen. Solcher Gang erleichtert die Erkennung von den erwähnten Existenzenerfahrungen und ihrer Entwicklung in den konkreten Literaturtexten.

Gauta 2007 06 20
Priimta publikuoti 2007 09 01

Autorės adresas:
Lietuvių literatūros katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius
El. paštas: ernesta.juknyte@gmail.com